

Tulajdonnevek fordítása a gyakorlatban – nyelvi és kulturális megfontolások

Szilágyi-Kósa Anikó

E-mail: kosa.aniko@kre.hu

Kivonat: A tulajdonnevek „speciális” nyelvi jelek, amelyek fordíthatósága, ill. fordításuk gyakorlata a szakirodalomban különböző megítélés alá esik. Ez a tulajdonnevek (állítólagos) „jelentésnélküliségével” vagy azok korlátozott jelentésével (vö. Hansack 2004: 52), illetve összetett jelentésszerkezetével áll összefüggésben. Jelen tanulmány célja az, hogy a kérdéskört empirikus vizsgálat segítségével mutassa be magyar–német nyelvpárban. Ebből a célból online felmérést végeztünk gyakorló szakfordítók körében, amely egyrészt a tulajdonnevek közvetítésével kapcsolatos fordítói attitűdökre, másrészt konkrét fordítási feladatok megoldására kérdezett rá. A felmérés tanulságai szerint a tulajdonnevek közvetítése nyelvészeti, kulturális és gyakorlati megfontolások szövevényében jön létre.

Kulcsszavak: tulajdonnevek, névjelentés, névközvetítés, fordítói attitűdök, kulturális meghatározottság

1. Bevezetés

A különböző, tulajdonneveket tartalmazó nyomtatott és online forrásokban egyes nevek számos idegen nyelvi megfelelőjét lehet megtalálni. A magyarországi Alföld ekvivalenseként pl. német nyelvű forrásokban a következőkre lehet bukkanni: *Ungarische Tiefebene*, *Große Ungarische Tiefebene*, *Großes Ungarisches Tiefland*, *Puszta/Puŝta* (vö. Glosbe szótár). Az angol nyelvű megfelelők köre nem kevésbé színes: *The Puszta*, *Great Alföld*, *Great Hungarian Plain(s)*, *Great Plain(s)*, *Great Plains of Hungary*, *Hungarian Great Plain*, *Hungarian Plain*, *Plain of Hungary* (Gercsák 2007: 103). Ez a névtani sokféleség arra enged következtetni, hogy a (fordítandó) tulajdonneveknek több alternatív ekvivalense lehetséges, amelyekből a fordítók saját ízlésük és megítélésük szerint válogathatnak, ill. a kommunikációs célnak megfelelően választanak.

A tulajdonnevek fordításának kérdése csak részben fordítástechnikai jellegű: miközben a fordító többé-kevésbé tudatos döntéseket hoz ezzel kapcsolatban, nyelvfilozófiai kérdésekkel találja szemben magát, hiszen valójában a tulajdonnevek jelentésével és/vagy azonosító szerepével kapcsolatban kell állást foglalnia. A tulajdonnevek összességében nyitottak az idegen nyelvek iránt (Werner 1995: 478): sok közülük fonológiai korlátozások nélkül „mozog” a különböző nyelvek között (pl. or. *Чайковски* – magy. *Csajkovszkij* – ném. *Tschaikowski* – ang. *Tchaikovsky* – ol. *Ciajkovskij* – fr. *Tchaïkovski*) – természetesen ejtésbeli eltérésekkel.

2. A tulajdonnév-fordítás elméletéről

A tulajdonnevek fordíthatóságával kapcsolatban a névtani és a fordítástudományi szakirodalomban különböző vélemények léteznek. A magyar szakirodalmi eredményeket ld. Farkas (2007, 2009) és Slíz (2019) tanulmányaiban. Slíz (2019: 13f.) a fordítás terminust (a tulajdonnevekkel kapcsolatban) a szó lehető legtágabb értelmében használja, beleértve a tulajdonnevek változatlan átvételét is, vagyis értelmezésében minden név fordítható. Más megítélések szerint a nevek nem, vagy csak korlátozottan fordíthatók. Egyértelműen így foglal állást Nübling et al. (2012: 42): „A nevek alapvetően fordíthatatlanok, még a szemantikailag áttetszőek is.”¹

A fordíthatatlanság gyakran szerepel kritériumként a köznevek és tulajdonnevek elhatárolásánál (vö. Méhes 2001), miszerint a tulajdonneveknek nincs jelentésük, csak azonosító szerepük, ezért nem is fordíthatóak. A tulajdonnevek egy részére valóban igaz az, hogy a név azonosító szerepe az eredeti hangsorhoz kötődik, ezért annak bármilyen megváltoztatása teljes felismerhetetlenséget eredményezne, vö. *Casanova* ≠ *Neuhaus* ≠ *Újház* (vö. Debus 2012: 51).

Más nevek esetében azonban lehetséges a fordítás, bár az sokszor más szabályok szerint történik, mint a köznevek esetében. Gyakorlati tapasztalataink szerint a tulajdonneveket sokszor „lefordítjuk”, a kérdés sokkal inkább úgy tevődik fel: mikor választunk ehhez egy már létező ekvivalenst a célnyelvi szókincsből, és mikor kell azt nekünk megteremtünk.

A fenti probléma megoldására Otto Back (2002³) tett kísérletet, amikor bevezette az interlingvális allonóm (ill. allonímia), vagyis a „többnevűség” fogalmát. Ezáltal a tulajdonképpen (szándékolt) névfordítást elkülönítette a természetes úton kialakult többnevűség (célnyelvi megfelelők) jelenségétől. Az interlingvális allonómk az egyes nyelvekre jellemző ekvivalensek: ném. *Deutschland* – ang. *Germany* – fr. *Allemagne* – magy. *Németország* – finn *Saksa*. Back ezzel kapcsolatos fogalmai a német szakirodalomban már régen elfogadottnak számítanak (vö. Nübling et al. 2012).

A tulajdonnevek abszolút fordíthatatlanságával szemben többen is érvelnek: „A modern fordítástudomány számára a lexikográfiai ekvivalens kiválasztása és használata feltétlenül fordításnak számít.” (Bauer 1998: 38)² J. Soltész Katalin – a névtudomány felől közelítve – ugyancsak használja a névtani homonímia és szi-

nonímia fogalmát (J. Soltész 1979, 1989), és minden olyan eljárást „névfordításnak” nevez, amely az adott tulajdonnév másik nyelvi megfelelőjét eredményezi: „Tágabb értelemben azonban a tulajdonnév lefordításáról beszélhetünk mindazokban az esetekben, amikor a tulajdonnév más nyelvi megfelelőjét, a névviselő más nyelvi megjelölését használjuk” (1979: 119). A fordítástudomány szemszögéből a tulajdonnevek javarészt kultúraspecifikus kifejezések (reáliák), amelyek a forrásnyelvi kultúrában gyökereznek, és csak bizonyos megszorításokkal közvetíthetőek a célnyelvbe. Koller (1992: 232) a neveket egyértelműen a reáliák közé sorolja: „[...] különböző politikai, intézményi, szociokulturális, földrajzi jellegű tények megnevezései, amelyek az adott országra jellemzőek”.³ Más szerzők a tulajdonnevek és a reáliák közötti funkcionális hasonlóságot hangsúlyozzák: „Egyrészt a nevek fordításához szociokulturális beágyazottságuk révén korántsem elegendő a nyelvi kompetencia, hanem a reáliákhoz hasonlóan kulturális és egyéb (pl. szaktudományos) ismeretek is különösképpen szükségeltetnek” (Slíz 2019: 16).

A fordítói megoldások az idegenítési és honosítási stratégiák széles skáláján mozognak. A két végpont között számos megoldás elképzelhető: az eredeti tulajdonnév változatlan átvétele, (részleges vagy teljes) ekvivalens keresése, tükörfordítás, általánosító vagy magyarázó fordítás, a tulajdonnév kihagyása. Jelen tanulmányomban a *közvetítés* alatt mindenféle fordítói eljárást értek, míg a *fordítás* terminust szűkebb értelemben használom. (Ugyanakkor nem teszek különbséget a fordítás és tolmácsolás különböző fajtái között, ezeket egységesen nyelvi közvetítésnek tekintem.) Debus (2012:52) a közvetítés négy különböző lépcsőjét különbözteti meg: (szó szerinti) fordítás („Übersetzung”), közvetítés („Übertragung”), behelyettesítés („Substitution”), illetve transliterálás („Transliteration/Transkription”).

Vermes Albert (2005) rendszerezése ugyancsak négy lehetőséget különböztet meg: átvitel, behelyettesítés, szűkebb értelemben vett fordítás és modifikáció. A tulajdonnevek közvetítése tehát ezek szerint graduális jelenség.

A szakirodalomban a fordítást befolyásoló több tényezőt szoktak figyelembe venni. Ezek közül a tulajdonnevek fordítását gyakran névtani, illetve nyelven kívüli kritériumok segítségével próbáljuk megfoghatóvá tenni. Farkas (2009) első sorban a különböző névfajtáknál alkalmazott eltérő stratégiákkal magyarázza a jelenség sokszínűségét, ugyanakkor hangsúlyozza a különböző tényezők egymásra hatását is.

Gyakran az adott tulajdonnevek nyelvi megformálásától, vagyis köznévi jellegüktől, szemantikai „áttetszőségüktől” függ a fordíthatóság mértéke. A köznévi elemek jelentése általánosságban szó szerint fordítható, Slíz (2019:14) terminológiája szerint ilyenkor „jelentésbeli” fordítás történik. A köznévi jelentéssel (is) bíró névlexémák gyakran (a szónak szűkebb értelmében véve) fordíthatóak: *Lánchíd* – *Kettenbrücke*, de abban az esetben nem, ha a köznévi tag jelentése már nincs összhangban a valósággal (vagyis elveszett): *Düsseldorf* (dorf: ’falú’), ill. *Hamburg* (burg: ’vár’). A szemantikailag nem transzparens nevek (ném. *München* – magy. *München* – baj. *Minga* – ang. *Munich*, ill. ném. *Rhein* – magy. *Rajna* – fr. *Rhin* – hol. *Rijn*) a szó szűkebb értelmében nem fordíthatóak, hanem – nyelvpá-

ronként eltérő módon – változatlan formában kerülnek át a célnyelvi szövegekbe, vagy ún. interlingvális allonómjuk jelenik meg a célnyelvi szövegekben. A tulajdonnevek bizonyos csoportjainak (pl. sok utónévnek is) létezik ugyanis más nyelvi megfelelője, amelyek ekvivalensként működnek: ném. *Johannes* – magy. *János* – fr. *Jean* – ol. *Giovanni* – sp. *Juan* – szl. *Jan* stb.

Általában azonban elsősorban nem nyelvi, hanem nyelven kívüli tényezőktől függ a tulajdonnevek közvetítése: Farkas (2007) szerint a denotátumok (vagyis a névviselők) osztályai határozzák meg a fordítói műveleteket (amelyek kapcsolatban állnak a tulajdonnévi jelentéssel is), Várnai (2005: 79) ugyancsak a kulturális ismeretek szerepét hangsúlyozza a formális szabályokkal szemben.

A tulajdonnevek közvetítése nyilvánvalóan azok prototipikus jellegével van összefüggésben (Slíz 2019: 27–29). A nevek ugyanis prototipikusan szerveződő kategóriát alkotnak: a kategória középpontjában álló elemek (*Áder János, Johann Sebastian Bach, Nürnberg*) másként viselkednek a nyelvi közvetítés során, mint a periférián található elemek (*Magyar Nemzeti Galéria, Román táncok*, ill. *Christlich-Demokratische Union, Humboldt-Universität*). Emellett a kérdéskörnek vannak történetileg keletkezett kivételei (*München – München*, de: *Dresden – Drezda, Leipzig – Lipcse*), illetve történeti alakulása. Ugyanakkor a közvetítés módja függhet a szövegtípustól, a névnek a szövegben betöltött szerepétől, a névviselő vagy a célközönség igényeitől is (vö. Vermes 2015).

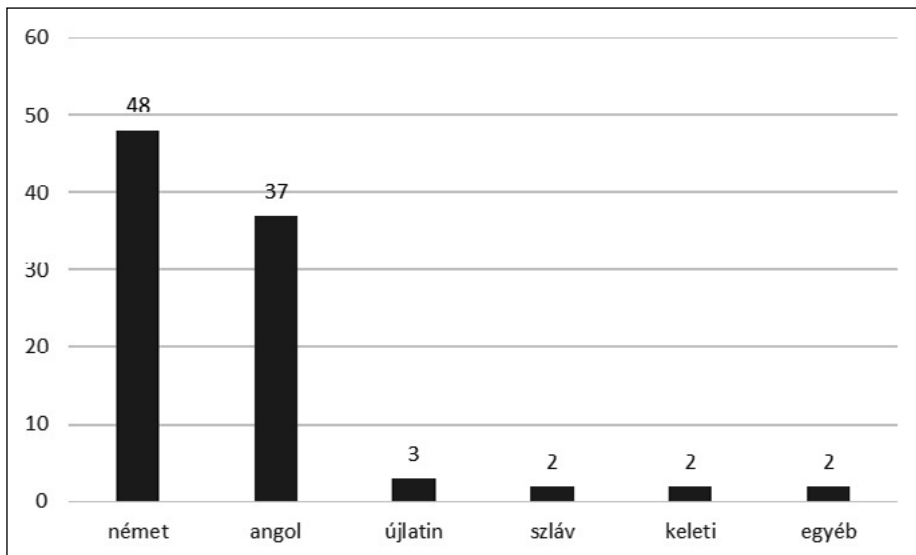
3. A tulajdonnév-fordítás gyakorlatáról

3.1. Kérdőíves felmérés: attitűdök és általános gyakorlat

A fent vázolt kérdések megválaszolása céljából 2021 tavaszán (március-április) online felmérést végeztünk. A felmérésen való részvétel önkéntes és névtelen volt, az eredményekről visszajelzést küldtünk a résztvevőknek, amelyet ugyanazokon a csatornákon tettünk közzé, mint a felhívást. (A felmérésben különböző jellegű kérdések szerepeltek. Ahol a megkérdezettek csak egy választ tudtak megjelölni, ott az eredményeket %-os eloszlásban ismertetjük, azoknál a kérdéseknél azonban, ahol több választ is megjelölhettek, az adott kategória említéseinek számát adjuk meg a diagramokban.)

A kérdőívet 57 gyakorló szakfordító töltötte ki, akiket fordítói levelezőlistákon keresztül értünk el. Mintegy háromnegyedük (75,4%) nő, egynegyedük (25,6%) férfi. Az első néhány kérdés a fordítók tapasztalatára és munkavégzésére irányult. A válaszadók mintegy felének (52,6%) 1-2 éves fordítói tapasztalata, 19,3%-uknak pedig 10 évesnél hosszabb fordítói gyakorlata van.

1. ábra: A megkérdezett fordítók munkanyelve(i)

Bár szándékunk szerint a kérdőívet csak német nyelven dolgozó fordítóknak küldtük ki, más kollégák is kitöltötték és visszaküldték. A válaszadók többsége azonban (84%) német nyelvvel (is) dolgozik, 37 főnek angol (az egyik) munkanyelve, 3 fő jelölte meg az újlatin, 2-2 fő a szláv vagy keleti nyelvek egyikét (illetve az arabot). A válaszadók 77 %-a szabadúszó fordítóként dolgozik, 2%-uk fordítóirodában, 21% önállóan és irodában is dolgozott, ill. dolgozik.

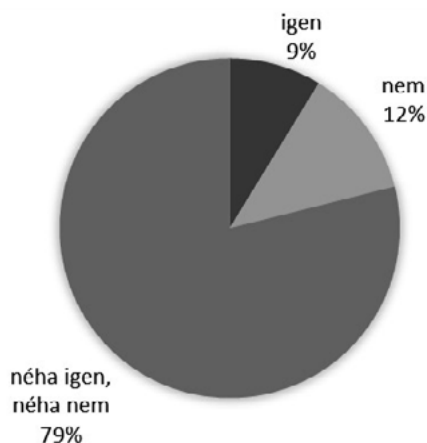
A felmérés következő részében 6 kérdés keretében a fordítók tulajdonnév-fordítással kapcsolatos attitűdjeit térképeztük föl. Itt a következő eredmények születtek.

2. ábra: „A tulajdonnevek fordítása ... problémát okoz.” (%)

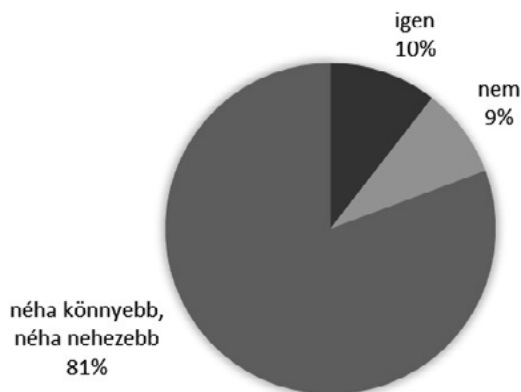
A válaszadók több, mint fele (61%) a tulajdonnevek közvetítését soha vagy csak ritkán tartja problematikusnak, de 39% számára a kérdés gyakrabban vagy szinte mindig gondot okoz. (A ritkább nyelvekkel – pl. arabbal vagy oroszsal dolgozók – mindannyian problematikusnak jelölték a kérdést, ennek oka lehet a transliterációból adódó nehézség.)

3. ábra: „A tulajdonneveket mindig le kell fordítani.” (%)

A válaszadók 84%-a szerint a tulajdonnevek fordítása az adott fordítási feladat függvénye, vagyis nincs általános szabály a (kötelező) fordításukra. Kb. a válaszok 10-10%-a foglalt állást a tulajdonnevek általános (minden esetre érvényes) közvetítése, illetve az eredeti (forrásnyelvi) nevek megtartása mellett.

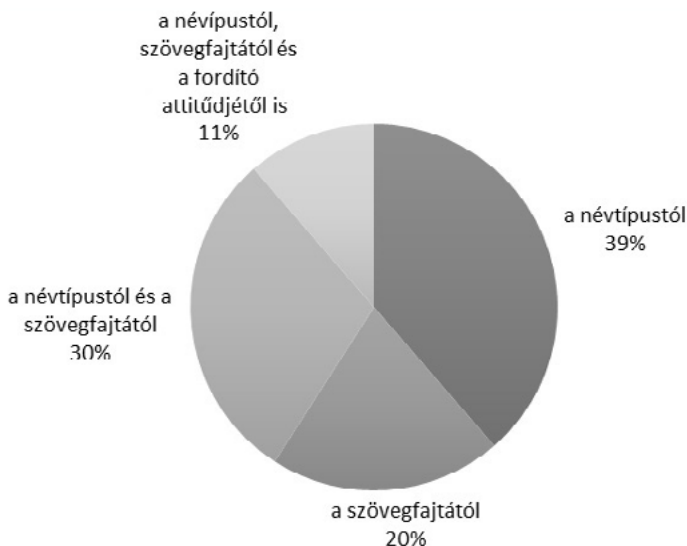
4. ábra: „A tulajdonneveket mindig le lehet fordítani.” (%)

A tulajdonnevek általános fordíthatóságára vonatkozó kérdés hasonló eredményt hozott. A megkérdezett fordítók több mint 80%-a szerint a tulajdonnevek fordítása nem minden esetben oldható meg egyforma stratégiákkal. Mindössze 10% sze-

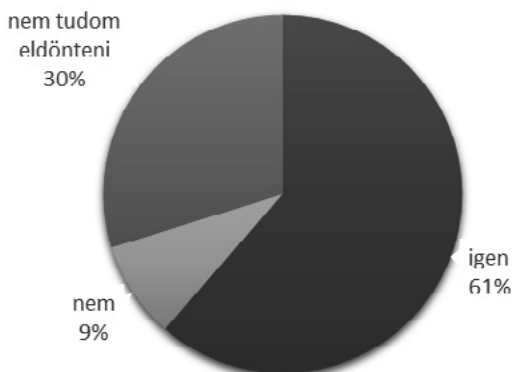
rint lehetséges minden esetben a tulajdonnevek fordítása, kicsit kevesebb válaszadó véli úgy, hogy ez nem minden esetben megoldható.

5. ábra: „A tulajdonnevek fordítása alapvetően függ...”

A tulajdonnevek fordítását befolyásoló tényezők között a névtípus (pl. személy-, földrajzi vagy intézménynév), a szövegfajta (turisztikai ismertető, cégkivonat, tudományos cikk stb.) hatására, ill. a fordító habitusára, fordítói „ízlésére” kérdeztünk rá. A legtöbb válaszadó (39%) a névtípust jelölte meg befolyásoló tényezőként, jóval kevesebben (20%) a szövegfajta, további 30% szerint a névtípus és a szövegfajta egyaránt mérlegelendő, 11% pedig minden szempontot figyelembe véve hozza meg döntéseit, vagyis egyéni fordítói attitűdje is szerepet játszik a közvetítés mikéntjében.

6. ábra: „Egy-egy tulajdonnevet különböző nyelvekre különböző stratégiákkal kell/lehet közvetíteni.” (%)

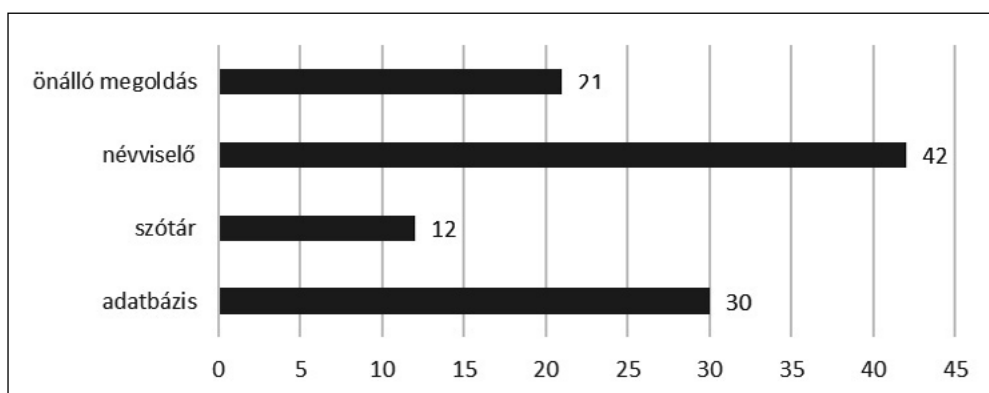

A megkérdezettek közel kétharmada (61%) úgy véli, hogy az egyes nyelvpárokban a tulajdonnevek közvetítésének különböző szabályai (és hagyományai) érvényesülnek, 9% szerint ezek a szabályok nyelvpároktól függetlenek, vagyis univerzálisak, 30% nem tudott erre a kérdésre válaszolni.

A fordítói attitűdökre vonatkozó utolsó kérdéssel arra kívántunk fényt deríteni, hogy a fordítók szerint egy adott nyelvpárban egy (vagyis mindig ugyanaz) egy adott tulajdonnév ekvivalense. Erre a megkérdezettek 73%-a igenlő választ adott, közel egynegyedük szerint azonban egy-egy névnek (egyazon célnyelven) több ekvivalense is lehet.

A felmérés következő kérdései a fordítók gyakorlati munkájáról, döntéseiről kívántak képet kapni.

7. ábra: A tulajdonnevek fordításakor használt segédeszközök (említések száma)

A legtöbb fordító (42 említés) a tulajdonnevek fordítása előtt megpróbál konzultálni a névviselővel (illetve a megbízóval), és figyelembe veszi annak elvárásait (közülük 16-an csak arra hagyatkoznak). 30 fordító elsősorban vagy kizárólagosan adatbázisokban keresi a név ekvivalensét, csak 12-en jelölték meg a szótárt mint névforrást, illetve 21 fordító szokott önálló, kreatív megoldásra törekedni. A kérdésnek nyilvánvalóan jogi relevanciája is van: például bizonyos intézmények (akár létrejöttükkor) meghatározzák idegen nyelvű megnevezéseiket, ezekben az esetekben ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni: (magy.) *Károli Gáspár Református Egyetem*, (ném.) *Károli Gáspár Universiät der Reformierten Kirche in Ungarn*, (ang.) *Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary*, (fr.) *Université Károli Gáspár de l'Église Réformée de Hongrie*, (lat.) *Universitas Ecclesiae Reformatae in Hungaria de Casparo Károli Nominata*. Tapasztalataink szerint azonban gyakran nincs, vagy nem található meg a célnyelvi névforma, ill. ha van, az kizárólag angol nyelvű, így sok fordítónak kell adatbázisokban mások megoldásai után kutatnia, vagy önálló megoldást találnia, ami tkp. a névadás aktusával azonos.

Magyar–indoeurópai nyelvpárban a személynevek elemeinek sorrendje is fordítói döntést igényel.

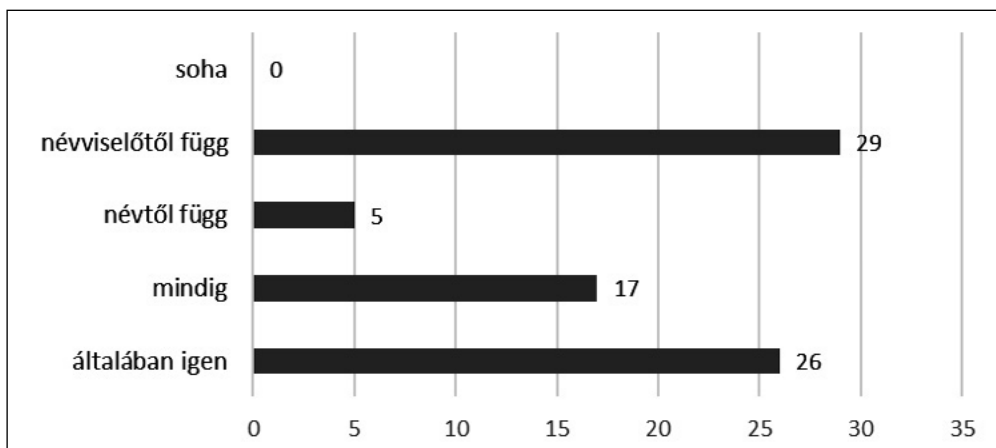
8. ábra: Magyar személynevek névsorrendjének felcserélése

Magyar–német nyelvpárban a két nyelvirányban két különböző fordítói gyakorlat uralkodik (és ez vélhetően más nyelvpárokra is igaz). Magyar nevek fordított szövegekben gyakran megfordított névsorrendben jelennek meg: *Zoltán Kodály*, *Viktor Orbán*, ugyanakkor a német nevek magyar szövegben megtartják az eredeti névsorrendet: *Albert Schweitzer*, *Olaf Scholz*. A megkérdezett fordítók nagy része követi ezt a gyakorlatot, mindössze egy fordító nyilatkozott úgy, hogy a magyar neveket német szövegekben változatlanul hagyja. A döntés itt sem teljesen független a szövegtípustól (13%), illetve a névviselőtől (6%).

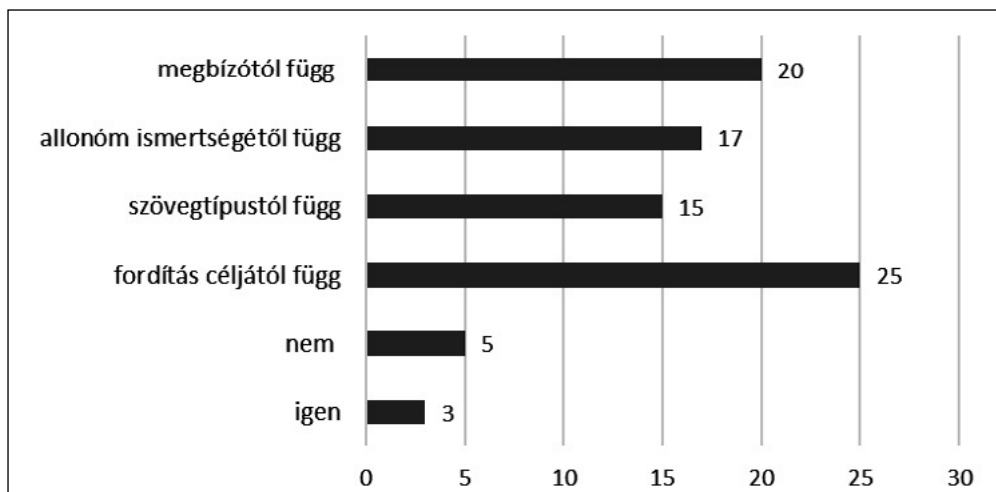
A fenti kérdéssel összefügg az utónevek kezelése a fordított szövegekben.

9. ábra: Magyar utónevek (változatlan) átvétele (említések)

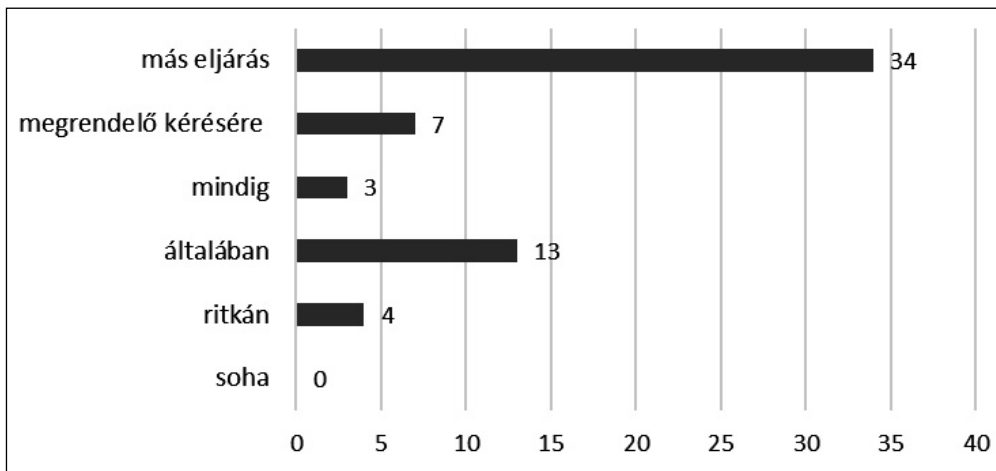
Az európai utónévanyag nagy része jellemzően keresztény eredetű, a bibliai és martirológiumi neveknek a különböző nyelvekben saját alakváltozatai (ún. allonómjai) jöttek létre, amelyek egymásnak megfeleltethetőek. (Néhány esetben ez a megfeleltetés nem etimológiai összefüggésen, hanem valamiféle névtani hagyományon alapszik: pl. *Julius – Gyula*.) A jelenben egyre kevésbé elfogadott az utónevek „fordítása”, vagyis az interlingvális allonómok használata, még akkor is, ha ez nyelvileg megoldható. Kivételt képeznek a szentek (*Barbara – Borbála*), az uralkodócsaládok tagjai (*Katalin* hercegnő), pápák nevei (*Benedek* pápa), néhány hagyományosan magyarosodott formában elterjedt név (pl. *Luther Márton*). Ugyanakkor van a névviselőknek egy csoportja, amelynél indokolt (lehet) az utónév megfeleltetése: *Franz Liszt – Liszt Ferenc*, *Auer Lipót – Leopold Auer*. A megkérdezett fordítók válaszai szerint 17-en mindig, 26-an rendszerint változatlanul hagyják az utóneveket, amennyiben nem, az sokkal gyakrabban (29) függ nyelven kívüli jellemzőktől (ti. a névviselőtől), mint az adott utónévtől (5).

10. ábra: Magyar földrajzi nevek idegen nyelvű allonómjainak használata (említések)

A több évszázados intenzív nyelvi-kulturális kapcsolatok (és részben a német közösségek magyarországi jelenléte) miatt számos magyarországi földrajzi névnek (helységnevek, tájnevek, folyónevek, hegynevek stb.) van német nyelvű megfelelője, ám ezek használata sem automatikus, amint az a válaszokból kiderül. Kevesen válaszoltak úgy, hogy alapvetően mindig (3) vagy soha (5) nem használják a (szótárakban fellelhető) német allonómokat. A kérdésben szereplő példák többé (*Balaton – Plattensee*) vagy talán kevésbé (*Sopron – Ödenburg*) ismertek a német nyelvhasználók számára, és ezek használata valóban a fordító döntésétől függ: mint láthatjuk, az allonóm ismertsége, a fordítás céljának, a szövegtípusnak vagy a megbízó elvárásainak függvényében.

11. ábra: Köznévi névelemek (szó szerinti) fordítása (említés)

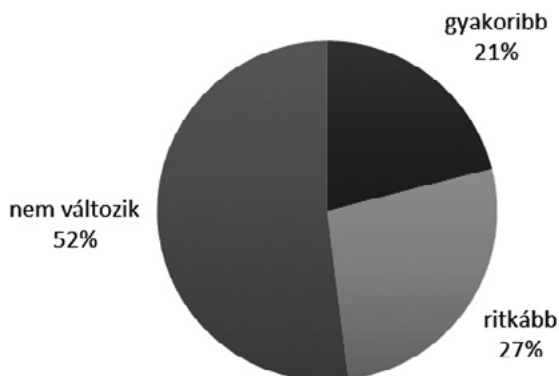

Mint a bevezetésben kifejtettük, a több tagból álló tulajdonnevek köznévi elemei általában lefordíthatóak, ugyanakkor csak 13-an fordítják le rendszerint ezeket a névelemeket, a legtöbben más eljárást választanak: a forrásnyelvi és a célnyelvi (lefordított) név egymás melletti feltüntetését. Ez a megoldás nyilvánvalóan redundánsabbá, egyben jobban hasznosíthatóvá teszi a szöveget. Természetesen itt is szerepet játszhatnak a megrendelő (névviselő) elvárásai: a *BRAMAC (Dachsysteme International) GmbH* már csak azért sem fordítható *Bramac Kft.*-vel, mert a két név két különböző vállalatot (jogi személyt) jelöl, bár a *GmbH* ekvivalense *Kft.* lehetne. A megkérdezetteket ebben az esetben válaszuk indoklására is megkértük. A válaszadók indoklásaikban feltüntették, hogy a transzparens jelentésű névelemek fordítása mellett szól, hogy

- ezek alapvetően fordíthatóak;
- általában fontosak, mert megjelölik az adott szervezet szerepét / tevékenységi körét, információban gazdagok (mintegy magyarázzák a tulajdonnévi elemeket);
- a fordítás a célnyelvi olvasók érdekeit szolgálja és
- a szöveg koherenciáját segíti;
- ill. gyakran a megbízó ezt el is várja.

Végül azt tudakolta a felmérés, hogy a fordítók megítélése szerint a tulajdonnevek fordítása terjedőben vagy inkább visszaszorulóban van-e. Hipotézisünket, mely szerint a tulajdonnevek fordítása – a globalizációnak és az idegen nyelvek mind gyakoribb jelenlétének köszönhetően – inkább csökken, a forrásnyelvi névalakok egyre gyakrabban jelennek meg változatlan formában különböző nyelvű szövegekben, a válaszok nem igazolták.

12. ábra: „A tulajdonnevek fordítása napjainkban ...” (%)

3.2. Kérdőíves felmérés: konkrét fordítói megoldások

A felmérés végén két gyakorlati névfordítási feladat megoldását kértük a résztvevőktől. Mindkét esetben (nyelvirányban) egy-egy internetes cikk címében szerepeltek tulajdonnevek, amelyek fordítását (és a fordítási megoldások indoklását) kértük:

- A Liget Budapest Projekt keretében épül a Magyar Zene Háza
- Auf dem Baumwipfelpfad den Bayerischen Wald aus einer anderen Perspektive erleben

1. táblázat: *Tulajdonnevek fordítása HU > DE*

Fordítási megoldás	Indoklás
Im Rahmen des <i>Liget Budapest Projektes</i> wird das <i>Haus der Ungarischen Musik</i> errichtet.	Célnyelvi szempontból a Budapest Projekt érthető, a Liget érthetőség szempontjából lényegtelen, a MZH lefordítása érthetőség és nyelvtani egyeztetés szempontjából fontos. Más kérdés, hogy célnyelven milyen asszociációkat kelt a hangzása (mondjuk, magyarul is rémes).
„ <i>Liget Budapest Projekt</i> ” „ <i>Magyar Zene Háza</i> ” (<i>Haus der ungarischen Musik</i>)	Idézőjellel hangsúlyoznám a tulajdonnév szavainak az összetartozását, hogy ne legyen zavaró a szöveg olvasása közben, de alapvetően változatlanul hagynám a neveket. A „Liget Budapest Projekt”-et véleményem szerint nem szükséges lefordítani, sok hozzáadott értéke nem lenne a fordításnak. A „Magyar Zene Háza”-t is változatlanul hagynám, zárójelben jelezném, hogy mire utal a magyar kifejezés.

<i>Liget Budapest Projekt Haus der Ungarischen Musik</i>	Ahogyan a honlapon az angol fordításban is eljárnak: Liget Budapest Projekt – ezt meghagynám, a Magyar Zene Háza viszont lefordítanám. A Liget Budapest Projekt már nagyon emblemikus kifejezés lett, a Magyar Zene Háza viszont még friss, és csupa köznevekből áll össze, ráadásul olyanokból, amelyeket mindenhol és gyakran használunk köznévként.
Im Rahmen des (Mega-) Projekts „ <i>Liget Budapest</i> ” entsteht das <i>Haus der ungarischen Musik</i>	Német nyelvű cikk alapján. + Lábjegyzetben esetleg magyarázó fordítást használnék, attól függően, hogy a kifejezések mennyire fontosak a célnyelvi szövegben, ill. hogy a szöveg a későbbiekben részletezi-e ezt a projektet.
Im Rahmen des <i>Liget Budapest Projekts</i> wird das <i>Haus der Ungarischen Musik</i> errichtet	Kontextustól, szövegtípustól és céltől függ. Ha volt szó korábban bármelyikről, vagy pl. lesz még szó róluk, akkor annak fordítása elmaradhat. Már csak azért is, mert ha ez inkább cím vagy figyelemfelkeltő első mondat, akkor jó lenne megőrizni a tömörségét, könnyű feldolgozását. Javaslatom így a fenti három kritérium nélkül, címként vagy figyelemfelkeltő első mondatként. Egyéb esetben, pl. ha nincs több említés és pl. meg kell majd tudni találni az épületet: Im Rahmen des „Liget Budapest Projekt” (Projekt zur Erneuerung des Stadtwäldchens in Budapest) wird das „Magyar Zene Háza” (Haus der Ungarischen Musik) errichtet
Projekt für den Stadtpark „ <i>Liget Budapest</i> ” das <i>Haus der Ungarischen Musik</i>	Szerepeljen az eredeti név, hogy földrajzilag, navigációban kereshető legyen, szóróanyagokon megértsék. Nem szükséges megőrizni a liget jelentést. angolul így szerepel: House of Hungarian Music, emiatt :) De szívem szerint: das Konzerthaus und Kulturzentrum „Magyar Zene Háza“ (etwa: Haus der Ungarischen Musik).

A fordítások közül kiragadott példák igen egységes képet mutatnak. A *projekt* és a *Budapest* szavak nyilvánvalóan nem igényelnek fordítást, a *Liget* (a Városliget földrajzi név köznyelvi rövidüléseként) pedig nem könnyű feladvány a fordítók számára, ugyanakkor írásképe, kiejtése egyszerűnek tűnik a célnyelvi olvasók számára is. Bizonyára ezért is maradt szinte mindenütt ebben a formában, több helyen magyarázó betoldással: pl. *Mega-Projekt*, *Stadtentwicklungsprojekt*, *Projekt für den Stadtpark*. Helyenként megjelent azonban a *Városliget* korábbi szövegekből ismert fordítása (*die Erneuerung des berühmten Budapester Stadtwäldchens*) és a célnyelvben

különböző város hasonló létesítményeire használt *Stadtspark* is. (Egy esetben a fordító kétségbe vonta, hogy a *projekt* lexéma a tulajdonnév része lenne.)

A *Magyar Zene Háza* szinte minden fordítónál tükörfordításban szerepel, hol első, hol zárójeles második megoldásként. Indoklásként angol és német nyelvű minták is szerepelnek, illetve a tulajdonnév transzparens köznévi elemei. (Ehhez hozzájárulhat, hogy a nyelvújítás korából származó, 18. századi magyar *zene* szó nemzetközi használatra kevésbé alkalmas, kiejtése német nyelvű olvasók számára éppolyan problémás, mint stilisztikai variánsái: *muzsika*.) Egy fordítás-javaslat (*Haus der Musik Ungarns*, 'Magyarország zenéjének háza') kevésbé szerencsésnek tekinthető, hiszen az intézményben bizonyára a magyar zene határon túli dimenzióiról is szó lesz.

2. táblázat: *Tulajdonnevek fordítása DE > HU*

Fordítási megoldás	Indoklás
A <i>Baumwipfelpfad</i> -ról (lombkoronásétányról) a <i>Bajor Erdőt</i> új szemszögből ismerhetjük meg.	Meghagynám az eredeti nevét, hogy a helyszínen felismerje, de zárójelben odatenném a név fordítását, hogy legyen képi asszociációja.
	A <i>Baumwipfelpfad</i> esetén kontextusfüggő; utazási szövegben teljesen megfér, legfeljebb betoldom, hogy egy fák koronáján keresztül átvezető ösvényről van szó. A <i>Bayerischer Wald</i> -ot viszont teljesen felesleges németül említeni, sőt, még a <i>Bajor-erdőt</i> sem feltétlenül kell tulajdonnévvel illetni, át lehet variálni a mondaton belüli jobb hangzás érdekében, ha az megengedett.
A <i>Baumwipfelpfadon</i> (*kanyargósan a fák csúcsáig vezető útépítmény) a <i>Bajor-erdő</i> más perspektíváját élheted meg.	A <i>Bajor-erdő</i> a magyar nyelvben ismert földrajzi név, míg a <i>Baumwipfelpfad</i> -nak nincs magyar megfelelője.
A <i>Bajor-erdő ún. canopy-pályája</i> , azaz a fák lombkoronájának magasságában futó mesterséges gyalogos ösvény, egészen új perspektívából enged betekintést az erdőbe.	
	A forrásnyelven és zárójelben helyezném a magyar megfelelőt, mivel reáliaként értelmezem.
<i>Baumwipfelpfad</i> = <i>Facsúcs-ösvény</i>	Az érvelés ugyanaz, mint a <i>Magyar Zene Háza</i> esetén: A tulajdonnév fogalmat jelöl. Noha nem kutattam alaposan utána, lehetséges, hogy egyelőre csak egyetlen ilyen van.

lombkorona ösvény <i>Bajor-erdő (Bayerischer Wald)</i>	A Baumwipfelfpad tulajdonnévként tekinthető köznévnek szerintem; a Bajor-erdő pedig ismert földrajzi név Magyarországon, de nem baj, ha megadjuk forrásnyelven is.
Tapasztalja meg a <i>Bajor erdőt</i> egy másik szemszögből, a fák tetején.	
Élvezze a <i>Bajor-erdő</i> szépségeit más nézőpontból a <i>Lombkorona tanösvényről</i> .	Szintén megkérdezném a megrendelőt, hogy mennyire tartja szükségesnek a tulajdonnevek fordítását. Amennyiben a megrendelő, vagy a szöveggörnyezet megköveteli, így fordítanám.

Az ellenkező nyelvirányban a *Baumwipfelfpad* tulajdonként való értelmezése kérdéses lehet, ezt tükrözik a fordítói megoldások és a hozzájuk fűzött kommentárok is. (Hasonló elnevezéssel különböző erdei létesítmények is vannak Németországban.) A legtöbb fordító a kifejezés ekvivalenseként köznevet adott meg: *lombkoronaösvény*, *facsócsösvény*, *lomkoronasétány* stb.). Néhány esetben a német kifejezés maradt (tulajdonnévként): *Baumwipfelfpad* – célnyelven hozzáfűzött magyarázattal, egy-két esetben a fordító a helyesírással hangsúlyozta, hogy a magyar ekvivalenst is tulajdonnévként tekinti (*Lombkorona tanösvényről*, *Facsócs-ösvény*). Egy fordító kihagyta a főnévi kifejezést, hátravetett határozóként „pótolta” a jelentést: *a fák tetején*. (Gyors internetes kereséssel a Google keresője a *lombkorona-sétány* neologizmusra 36 000 találatot jelenít meg a 8 hasonló magyarországi látványossággal kapcsolatban.)

A *Bayerischer Wald* ekvivalense a megoldások többségében a *Bajor-erdő* lett, azzal az indoklással, hogy a magyar elnevezés (allonóm) általánosan ismert, és könnyűvé teszi a földrajzi azonosítást. Néhány esetben a fordító hozzáfűzte a *Nemzeti Park* kifejezést, amely tkp. egy másik, de az eredetihez nagyon közel álló tulajdonnév.

4. Összegzés

A felmérés eredményei nagyrészt igazolják a tulajdonnév-fordítással kapcsolatos szakirodalmi állításokat: a nevek a nyelvi közvetítés szempontjából sem alkotnak egynemű kategóriát, különböző fajtáik a különböző szövegtípusokban és a fordítás céljának függvényében is eltérő megoldásokat követelnek, illetve eredményeznek. A nevek közszói elemeinek gyakran van kereshető célnyelvi ekvivalense.

A fordítók döntéseikben követik a fordítói hagyományokat (pl. a névsorrend kérdésében), de – amennyiben lehetséges – gyakran konzultálnak a névviselővel, illetve a megrendelővel a tulajdonnév közvetítésének módjáról, illetve keresnek

létező mintákat hasonló nevek fordítására vagy más célnyelvi ekvivalensekre. Amennyiben a fordítónak kell megteremtenie egy új denotátum idegen nyelvű elnevezését, mérlegeli a lehetséges ekvivalensek ismertségét, idegenszerűségét, és a fordítási feladatokhoz fűzött megjegyzések tanúsága szerint szem előtt tartja a célnyelvi olvasó érdekeit.

Irodalomjegyzék

- Back, O. 2002. *Übersetzbare Eigennamen. Eine synchronische Untersuchung von intra-lingualer Allonymie und Exonymie*. Wien: Praesens.
- Bauer, G. 1998. *Deutsche Namenkunde*. Berlin: Weidler.
- Debus, F. 2012. *Namenkunde und Namengeschichte. Eine Einführung* (Grundlagen der Germanistik, 51). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Farkas T. 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közszők és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29. szám 167–188.
- Farkas T. 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő? In: *Fordítástudomány* 11. évf. 2. szám. 22–35.
- Gercsák G. 2007. Magyar tájnevek angol fordítása. In: Fóris Á., Tóth Sz. (szerk.) *Ezerarcú lexikon. Terminologia et Corpora — Supplementum 2*. Szombathely. 100–110.
- Hansack, E. 2004. Das Wesen des Namens. In: Brendler, A., Brendler, S. (Hg.) *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*. Hamburg. 51–65.
- Koller, W. 2002. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Tübingen: Narr Francke.
- Méhes M. 2001. Ist die Abgrenzung von Proprium und Appellativum unmöglich? Oder: Der Name als prototypische Kategorie im Deutschen. Canisius, P., Gerner Zs., Glauinger, M. (szerk.) *Sprache – Kultur – Identität. Festschrift für Katharina Wild zum 60. Geburtstag*. Pécs: Egyetemi Kiadó. 205–219.
- Nübling, D., Fahlbusch, F., Heuser, R. 2012. *Namen: Eine Einführung in die Onomastik*. 1. Auflage. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Slíz M. 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41. szám 13–39.
- J. Soltész K. 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- J. Soltész K. 1989. Homonymie, Polysemie und Synonymie der Eigennamen. Debus, F., Seibicke, W. (Hg.) *Reader zur Namenkunde I. Namentheorie*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms. 213–223.
- Várnai J. Sz. 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Vermes A. P. 2005. Proper names in translation: a relevance-theoretic analysis. *Névtani Értesítő* 27. szám 311–314.
- Vermes A. P. 2015. A kontextus szerepe a tulajdonnevek fordításában. *Névtani Értesítő* 37. szám 9–24.
- Werner, O. 1995. Pragmatik der Eigennamen (Überblick). In: Eichler, E. et al. (Hg.): *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik (HSK 11.1)*. Berlin/New York. 476–484.

Internetes hivatkozások

- GLOSBE szótár (<https://hu.glosbe.com/hu/de/Alf%C3%B6ld>) [Letöltve :2022. 10. 28.]
„A Liget Budapest Projekt keretében épül a Magyar Zene Háza” (<https://ligetbudapest.hu>) [Letöltve :2022. 10. 28.]
„Auf dem Baumwipfelpfad den Bayerischen Wald aus einer anderen Perspektive erleben“ (<https://www.baumwipfelpfade.de>) [Letöltve :2022. 10. 28.]

Jegyzetek

- ¹ „Namen sind prinzipiell unübersetzbar, selbst transparente.” (Nübling et al. 2012: 42).
- ² „Für die moderne Übersetzungswissenschaft gilt die Auswahl eines lexikographisch festen Äquivalents in der Zielsprache [...] jedenfalls durchaus als Übersetzung.” (Bauer 1998: 38).
- ³ Koller (1992: 232): „[...] Ausdrücke und Namen für Sachverhalte politischer, institutioneller, sozio-kultureller, geographischer Art, die spezifisch sind für bestimmte Länder”.